

## TÜRKİYE'DE FEMİNİST HAREKETİN TOPLUMSAL GÜCÜ: İSTANBUL SÖZLEŞMESİ'NİN FESHEDİLMESİ ÜZERİNE SİYASAL STRATEJİ TARTIŞMALARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Social Power of the Feminist Movement in Turkey: Reconsidering the Political  
Strategy Discussions After the Withdrawal from the Istanbul Convention

Ezgi Öziş\*

Geliş Tarihi / Received : 29 Ocak 2023

Kabul Tarihi / 20 Haziran 2023

Öziş, Ezgi (2023), "Türkiye'de Feminist Hareketin Toplumsal Gücü: İstanbul Sözleşmesi'nin Feshedilmesi Üzerine Siyasal Strateji Tartışmalarını Yeniden Düşünmek", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 21, Sayı 82, (Bahar 2023), ss: 117-147

117

### Öz

Bu çalışma, siyasal strateji tartışmalarına referansla ve Türkiye'deki siyasal alanın yapısal ve konjonktürel özgüllükleri bağlamında, bir toplumsal hareket olarak Türkiye'de feminist örgütlenmelerin kapsamını, örgütsel dinamiklerini ve toplumsal gücünü belirleyen etmenleri tartışmayı amaçlamaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin kabul süreci ele alındığında dönemin özellikleri vurgulanırken feminist mücadelenin etkisi, örgütlenme deneyimlerini de göz önüne alarak, değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, çalışma tarihsel arka planı ele almakla birlikte yapısal analiz etrafında feminist örgütlenmeleri bir toplumsal hareket olarak güçlü ve zayıf yönlerini, Türkiye'de feminist mücadele alanındaki dönüm noktaları bağlamında ele almaktadır. Feminist hareketin toplumsal sınıf temelli yaklaşımı aşan özgüllüğü, kapsayıcı olma özelliğini öne çıkarıp hareketin görünür ve sürdürülebilir olmasını desteklerken hareketin siyasal alana yansımaları bağlamında belirli sınırları beraberinde getirmektedir. Bu hareketin toplumsal gücünü eyleyış biçimleri ve aktörlerle ilişkili olarak irdelemek hem kapsayıcı bir siyasal stratejiye dair tartışmaları geliştirmek hem de teorik yaklaşımları güçlendirerek feminist örgütlenmenin başarı ve etki alanını geliştirmek için önemlidir.

**Anahtar Sözcükler:** Siyasal Strateji, Feminist Örgütlenme, Toplumsal Hareketler, İstanbul Sözleşmesi

\* Arş. Gör., Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Doktora Öğrencisi, Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi, ezgizis1@gmail.com, Orcid Numarası: 0000-0003-4451-0208  
Res. Asst., Galatasaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences; Ph.D. Student, Galatasaray University, Political Science, ezgizis1@gmail.com, Orcid Number: 0000-0003-4451-0208

### **Abstract**

This article aims to discuss the factors that determine the scope, organizational dynamics, and social power of feminist organizations as a social movement, with reference to the political strategy discussions and the structural and periodical specificities in Turkey. When considering the process of the Istanbul Convention, the effects of the feminist critics should be highlighted while emphasizing the characteristics of the different periods. The article examines the strengths and weaknesses of feminist organizations as a social movement with structural analysis, and the turning points of the feminist movement in Turkey with historical background. While the specificity of the feminist movement, beyond the social class-based approach, emphasizes its inclusiveness and supports the movement’s visibility and continuity, it limits the movement’s reflections on the political arena. It is important to examine this movement’s social power in relation to political action and actors to develop discussions on an inclusive political strategy, strengthen the theoretical approaches, and improve the success of feminist organizations.

**Key Words:** Political Strategy, Feminist Movement, Social Movements, Istanbul Convention

### **Giriş**

“Benim için feminist eyleme biçimi; çıkmazların izinden gitmek ve kaçınılmaz bir “çoğul diyalog”dan geçerek yeni yollar açmaya katkıda bulunmak üzere, ‘ideal’ olanın temsilinden kesin biçimde vazgeçmiş bir uyanık olma halidir” (Collin/Kaufer, 2015:137).<sup>1</sup> Feminist eylemi bu şekilde tanımlayan Françoise Collin, anlaşılması ilk bakışta kolay olmayan pek çok olguya gönderme yapmaktadır. Bu tanım, feminist örgütlenmenin hem teorik hem pratik yaklaşımlarına dair katmanlı tartışmalara imkan sağlamaktadır. Bir toplumsal hareket olarak feminist örgütlenme, feminist eleştiri etrafında gelişen teori ve pratiğin birlikteliğiyle toplumsal ve özel olan her ilişkideki iktidar alanlarını dönüştürmeyi amaçlayan bir eylemler bütünü olarak bulunduğu coğrafyadaki şartlarla şekillenmekle birlikte evrensel değerleri sorgulamaya ve yeniden oluşturmaya yönelik bir mücadeledir. Kendi içinde ve dışındaki diğer toplumsal aktör ve kavramlarla ilişkisi ile birlikte dönüşen teorik çerçevenin içinde günlük ve uzun vadede politik dönüşümü amaçlayan bir eylem olarak feminist hareketin yeniden gündeme geldiği günümüzde, Türkiye’deki örgütlenmesinin toplumsal gücü üzerine düşünmek hem kazanımlarının ortaya konulmasında hem de bunu destekleyen teorik yaklaşımların geliştirilmesinde önemli bir çaba olarak karşımızda durmaktadır. Demokrasinin her alanda sürekli büyüyen bir aşınmayla, her koşulda yeniden üretilen anti-feminist söylemin siyasal alanı dönüştürdüğü bu dönemde 2023 seçimlerine giden Türkiye’de, bir karşı hegemonya mücadelesi olarak var olmayı başaran feminist hareketin toplumsal gücünü kazanım ve kayıplarıyla birlikte ele alma gerekliliği, geleceğe yönelik geliştirilecek stratejiler üzerine hem pratik düzlemde hem de teori düzleminde kapsamlı tartışmaları zorunlu kılmaktadır. İktidar partisi tarafından doğrudan baskı aracı olarak kullanılan yargı mekanizmasına karşı

mücadele eden feminist örgütlerin sokaktaki görünürlüğü ve hak mücadelesi, özellikle İstanbul Sözleşmesi'nin feshedilmesi sürecinde yeniden gündeme gelmiştir. Buna ek olarak, son dönemde gündeme gelen anayasa değişikliği tartışmaları da bu sürecin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de sürekli olarak sokakta olmayı başarabilen ve mücadelesine meşruiyet sağlayabilen feminist hareketin toplumsal gücü nereden kaynaklanmaktadır? Diğer yandan, İstanbul Sözleşmesi gibi hukuki metinler ile korunan hakların kazanılması sürecindeki mücadele stratejileri, bugün nasıl oluyor da bu kazanımların kaybedilmesini önleyemiyor? Bununla birlikte, demokratik değerlerin kazanımında iktidar alanına daha fazla etki edebilmek adına geliştirilecek yeni stratejik yaklaşımlarda feminist örgütlenme ve sol örgütlenmelerin birlikteliği nasıl yeniden düşünülebilir? Bu sorulara cevap verebilecek olası yanıtları araştırma ve bu sorular etrafındaki tartışmayı derinleştirme çabasındaki bu makale, hem tarihsel süreçte elde edilen kazanımlarda feminist örgütlenmenin etkisini yapısal analizle anlamayı amaçlamaktadır hem de yaşanan "tepki" sürecinde geliştirilebilecek stratejileri tartışmaktadır.

Makale, literatür taramasına dayanmaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin feshi gibi güncel bir meselenin ele alınması ve fesih sürecinin şeffaf olmaması gibi etkenler analizi sınırlamaktadır. Diğer yandan makale, Türkiye'de feminist örgütlenmenin iktidar alanı ile ilişkisi üzerinden, örgütlenmenin başarı ve başarısızlıklarıyla birlikte değerlendirilmesine yönelik teorik bir yaklaşım önerisiyle, fesih sürecini bir anlamda bu analiz içinde örnek olay olarak ele almaktadır. Makalede, bir toplumsal hareket olarak Türkiye'de feminist örgütlenmenin, diğer siyasal aktörlerle ilişkisel şekilde iktidar alanı ile kurduğu ilişki üzerinden toplumsal gücü tartışılmaktadır.

Bu bağlamda ilk olarak, toplumsal hareketler literatüründe, feminist hareketin de parçası olduğu yeni toplumsal hareketleri ortaya çıkaran yapısal dinamikleri inceleme çabasıyla oluşturulan kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. Sonrasında, bu çerçeveye birlikte, Türkiye'de önemli tarihsel dönüm noktalarından yola çıkarak sınıflandırılan feminist örgütlenmenin temel aksları incelenmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin kabulüne giden süreçteki örgütlenme deneyimi aynı zamanda sözleşmenin fesih sürecinde yürütülen mücadelenin tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde, bu mücadele hem konjonktürel etkiler hem de mücadelenin kendi özellikleri incelenerek ilişkisel şekilde analiz edilmiştir. Burada siyasal fırsat yapıları kavramsallaştırmasından faydalanılarak AKP dönemi siyasal pratiklerin

feminist örgütlenme üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Devamında, feminist hareketin hukuk alanına sıkışmışlığına yönelik getirilen eleştiriler ışığında eylem-hukuk ikiliği üzerinden feminist eleştirinin yeniden nasıl ele alınabileceği sorgulanmıştır. Son bölümde, yürütülen bu tartışmaları da kapsayacak şekilde siyasal strateji literatürüne atıfla, kendisi de bir toplumsal hareket olan feminist örgütlenmenin diğer sol hareketler ve genel olarak stratejilerle nasıl bir arada düşünülebileceğine dair bir teorik yaklaşım denemesi sunulmuştur.

Makalede, feminist eleştirinin örgütlenme ve kurumsallaşmanın özelliklerini belirleyen akslar olarak üç temel yaklaşım sunulmuştur: eylemsellik ve tepkisellik; genellikle hukuki sorunlar etrafında örgütlenme; işbirliklerine dayalı lobicilik faaliyetleri. Bu özelliklerle birlikte feminist hareket geleneğini inceleyen çalışmalara eleştirel yaklaşımla örgütlenmenin toplumsal gücü ortaya konmuştur. Son olarak, hukuk alanı içinde özgürleştirme-yasaklama dinamiğine sıkışmış feminist eleştirinin bir toplumsal hareket olarak eylem pratiğine geri dönmesi için siyasal strateji tartışmalarının içinde yeniden ele alınması gerektiği analiz edilmiştir.

120

Makale, feminist eleştiriyi feminist teorinin dışına çıkararak farklı teorik yaklaşımlarla birlikte düşünmeyi önermektedir. Bu çaba, hem feminist örgütlenmenin güncel meseleler karşısında etki kapasitesini nasıl geliştirilebileceğini tartışmayı hem de özünde feminist eleştiriyi içermeyen siyasal strateji tartışmalarına kısıtlı da olsa yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Diğer yandan, feminist hareketi incelerken toplumsal hareketler literatüründe geliştirilen “siyasal fırsat yapıları” kavramı üzerinden Türkiye örneği ele alınmıştır. Bu yaklaşım, kavramın kullanım alanında geliştirilen metodolojik yaklaşıma da uygun şekilde yapısal analiz içinde feminist örgütlenmenin toplumsal gücünü ilişkisel olarak incelemeyi hedeflemektedir. Son olarak, feminist teorinin içsel tartışmalarını içerecek şekilde Türkiye’de incelenen örneği açıklamak için de kullanılabilir yasaklama ve özgürleştirme tartışmaları ile birlikte “eylem” ve “etki” üzerine kapsayıcı bir analiz yapılmıştır.

### **Toplumsal Hareketler ve Siyasal Fırsat Yapıları**

Toplumsal hareketleri inceleyen literatürde, bir hareketin ortaya çıktığı coğrafyaya özgü özellikleri ve evrensel taleplerle olan bağları önemli bir yer kaplamaktadır. Hak temelli taleplere ve özgürlük arayışına dayanan farklı toplumsal kitlelerin örgütlendiği toplumsal hareketleri ele alırken örgütlenmeyi oluşturan kitlelerin ve örgütlenme biçimlerinin incelenmesi

hareketin analiz edilmesinde temel çıkış noktalarıdır. Burada önemli olan tüm toplumsal olguları açıklamada kullanılacak bir teorik anahtar olarak “her şeyin teorisi” yanılığına düşmeden, incelenen toplumsal hareketin ortaya çıktığı zaman ve mekanın özgüllüklerini ortaya koyarak toplumsal hareketlerin geneline dair anlamlı çıkarımlar yapabilmektir.

Bu bağlamda, temelde bir toplumsal hareket olan Türkiye’de feminist hareketin hem tarihsel hem güncel örgütlenme dinamiklerini yapısal bir analizle ele almak hareketi etki alanını anlamak için yerinde olacaktır. Günümüzde yeni toplumsal hareketleri anlama çabası, içinde buldukları siyasal sistemlerle ilişkili olarak ele alarak iki yönlü bir analizi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda, özel ve kamusal her alandaki iktidar ilişkilerine karşı gelişen feminist eleştirinin bir siyaset yapma biçimi olarak örgütlülüğünü tartışırken hem feminist teoriyi tartışmak hem de Türkiye’de güncel bir mesele üzerinden teorik yaklaşımları test etmek amaçlanmaktadır.

Toplumsal hareketleri ortaya çıkaran siyasal dinamikleri açıklamaya çalışan geniş literatürün içinde araştırmacılar, 1960’lı yılların sonundan başlayarak 1970’ler itibarıyla öne çıkan barış, çevre ve kadın hareketlerine odaklanarak yeni orta sınıf içinde ortaya çıkan yeni toplumsal hareketleri, ileri sanayileşmenin doğal bir sonucu olarak görmüştür (Tarrow, 1989:194). Bu bağlamda, etnik kimlik, siyasal ideoloji veya toplumsal cinsiyet etrafında birleşen kitlelerin oluşturduğu toplumsal hareketler, özellikle 1990’lardan itibaren gelişen geniş teorik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tarrow (1989:194) bu “yenilik” iddiasının enformel ve merkezi olmayan örgütlerin geliştirilmesine, radikal eylem araçlarının kullanılmasına ve bir tür “radikal pragmatizm” lehine sistematik ideolojilerin reddedilmesine dayandığını söyler. Tarrow (2011 [1994]:16), bir toplumsal hareketin varlığından bahsedebilmek ve ortaya çıkışını anlayabilmek için çatışmacı siyaset (contentious politics) kavramını kullanır. Buna göre, çatışmacı siyasetin maddi ve ideolojik, partizan ve grup temelli, uzun süreli ve dönemsel gibi çeşitli özelliklerle siyasi fırsatlar ve tehditlerdeki değişikliklere tepki olarak ortaya çıktığını söyler (Tarrow 2011 [1994]:16). Bu fırsatlara dayanarak ve bilinen eylem repertuarlarını kullanarak sınırlı kaynaklara sahip insanlar, ara sıra da olsa çatışmacı şekilde birlikte hareket edebilirler. Eylemleri sıkı toplumsal ağlara ve etkili bağlantı yapılarına dayandığında ve meşru, eyleme yönelik kültürel çerçevelerden yararlandığında güçlü rakiplerle temas halindeyken bile bu hareketi sürdürebilirler (Tarrow (2011 [1994]:16). Burada karşımıza çıkan iki kavramdan biri olan siyasal fırsat yapıları, insanları çatışmacı siyasete girmeye teşvik eden dinamikler olarak tanımlanırken, diğer kavram olan

kısıtlamalar ise bu çatışmayı engelleyen faktörler olarak tanımlanır ve ikisi de siyasi rejimler tarafından şekillendirilirler (Tarrow (2011 [1994]:32-3). Tarrow siyasal fırsat yapılarının ve tehditlerin toplumsal hareketlere etkilerinin göreceli olduğunu belirterek fırsatları ortaya çıkaran en önemli etkenleri şöyle sıralamaktadır: yeni aktörlerin katılımına erişim açılması, siyaseti yeniden düzenleme ihtimalinin varlığı, etkili müttefiklerin mevcudiyeti ve seçkinler içinde ortaya çıkan bölünmeler (2011 [1994]:164). Devamında ise toplumsal hareketlere yönelik “tehdit” kavramını devletin ve diğer aktörlerin muhalefeti kontrol etme kapasitesi veya iradesi olarak tanımlar.

Tarrow bu yeni yaklaşımla, temelde, post-endüstriyel toplumlarda dönüşen ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin, geleneksel olarak açıklandığı şekilde, yalnızca ekonomik veya siyasal bir yoksunluğun sonucu olarak ortaya çıktığı yönündeki geleneksel açıklamanın yeterli olmadığını ortaya koymaktır. Daha sonra McAdam ve Tilly ile yaptığı çalışmalarında açıkça ortaya koyacakları gibi, toplumsal hareketlerin ortaya çıkış ve örgütlenme süreçlerini anlamak için yapısal, akılcı, fenomenolojik ve kültürel olarak sınıflandırdıkları teorik yaklaşımlardan farklı olarak yapısalci geleneğin içinde stratejik etkileşimi, bilinci ve tarihsel olarak birikmiş kültürü de içeren ilişkisel bir yaklaşım önermektedirler (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001:21-22). Buna göre, özellikle protesto döngülerine baktığımızda, Tarrow (1989:48) refah dönemleri ve kriz dönemlerinin benzer şekilde protesto ürettiğinden, protestoya neden olan faktörleri bütüncül şekilde ele almak gerektiğini söyler ve yukarıda açıklandığı şekliyle siyasal fırsat yapılarıyla birlikte “çatışma şeffaflığı” terimini kullanır. Bununla, toplumsal çatışmanın basitleştirilerek görünürlüğünün artması ve buna bağlı olarak insanların özel şikayetlerinin genel meselelere bağlanabilir olmasını kastetmektedir. Kısaca, insanların şikayetlerinin genel çatışma eksenlerine bağlı olduğunu hissettiklerinde ve bunu yapma fırsatları ortaya çıktığında sokağa çıktıklarını söyler (Tarrow, 1989:48).

Feminist hareket de diğer toplumsal hareketler gibi, temel olarak, siyasal alanda iktidarı kullanma araçlarına erişimi olmayan veya kısıtlı olan ve anlamlı bir örgütlenme kapasitesine sahip grupların kurumsallaşmış siyasal alana dışarıdan dahil olma ve müdahale etme çabaları olarak tanımlanabilir. Bu yönden düşünüldüğünde, farklı toplumsal grupların iktidar çevreleri ile ilişkisi benzeşmektedir. Bir grubun toplumsal hareket bağlamında örgütlenmesini, grubu oluşturan unsurları ve grup içerisindeki ilişkiselliği incelemeyen önce, temel olarak iktidar çevreleri ile ilişkisi üzerinden incelemek hem toplumsal

hareketlerin evrenselliğini kavramak hem de teorik yaklaşımı genişletmek için önemlidir. Bir toplumsal hareket incelenirken o hareketin ortaya çıktığı koşullar ve harekete özgü özellikler analiz edilir, fakat bir toplumsal hareketin neden ortaya çıkmak zorunda olduğu daha temel bir soru olarak çoğu zaman bu analize dahil edilmez. Günümüzde liberal demokrasilerde, toplumsal ayrışmanın getirdiği zorluklarla birlikte kurumsal siyasete entegre olamayan kitleler bir zorunluluk olarak örgütlenmektedir. Daha pratik anlamda, anayasal hakların elde edilmesi veya bu hakların kullanılması, toplumsal refahın dağıtımına eşit erişim veya demokrasinin gereği olarak azınlık grupların çoğunluk karşısındaki eşit temsili gibi temel meseleler düşünülebilir. Diğer yandan, bu temel konular bazı grupların iç içe geçmesi veya bazı hareketlerin ortaklaşmasını da beraberinde getirebilir. Bu yönden düşünüldüğünde, bir toplumsal hareketin kendine has özelliklerini anlama çabası, toplumsal hareketlerin ve onların ortaya çıktığı siyasal alana dair bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

#### **Türkiye’de Feminist Örgütlenmenin Temel Aksları**

Başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa’da ve ABD’nin etkisiyle Kuzey Amerika’da kadınlar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında feminist teoriyi geliştirmiştir. Teori ve pratiğin karşılıklı olarak birbirini beslediği bu süreçte, Türkiye’de de feminist hareketin kendi özgüllüğü içinde gelişimi bu tartışmaları bu coğrafyaya taşıyacak entelektüel çevrelerin oluşmasını sağlamıştır. Her ne kadar özellikle siyahi feminist teorisyenlerin geliştirdikleri Batı merkezilik eleştirilerini de kapsayan ve feminizm içinde ayrı bir yere sahip olan yerellik ve evrensellik tartışmaları yankısını çok geç bulsa da (bkz. Uz/Özpinar, 2020; Dildar, 2022), Türkiye’de gelişen feminist örgütlenmenin teorik yaklaşımlar ve diğer feminist hareketlerle ilişkisi dikkate değerdir.

Son dönemde Türkiye’de feminist hareketin etrafında örgütlendiği iki güncel mesele olarak karşımıza, İstanbul Sözleşmesinin fesih süreci ve Mayıs 2023’te yapılması beklenen seçimler öncesi gündeme gelen anayasa değişikliği tartışmaları çıkmaktadır. 19 Mart 2021 gecesi Cumhurbaşkanı Kararı ile sözleşmenin feshedildiğinin açıklanmasından hemen sonra 20 Mart 2021’de karara tepki göstermek üzere kadınlar, Kadın Meclisleri, Mor Çatı, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu gibi feminist örgütlerin yaptığı çağrılara katılarak başta İstanbul olmak üzere pek çok noktada eylemlere katılmışlardır (DW, 20.03.2021). Feminist hareketin bileşenlerinin çağrularına katılan kadınlar, bu ilk eylemden sonra bir süre düzenli olarak, özellikle İstanbul Kadıköy olmak üzere Türkiye’nin farklı kentlerinde eşzamanlı veya birbirinden bağımsız eylemler düzenlemeye ve kararı protesto

etmeye devam etmişlerdir (DW, 27.03.2021). Bu eylemler, özellikle örgütlü kadınların feminist eleştiri ve taleplerinin belirli bir konu etrafında toplanan kadınlarla birlikte örgütlenecek kamuoyuna daha güçlü şekilde duyurulmasına olanak sağlamıştır. Yaz aylarına kadar süren bu düzenli eylemlerin ardından Türkiye’nin farklı illerinden gelen kadınlar, 120’yi aşkın kadın ve LGBTİ+ örgütü, emek ve meslek örgütlerinin, bazı siyasi partilerin, çeşitli inisiyatif ve platformların ortak çağrısıyla, 1 Temmuz 2021’de fesih kararının resmîyet kazanmasından önce, İstanbul’da 19 Haziran’da bir protesto gösterisi düzenlemişlerdir (Birgün, 14.06.2021). Bu süreçte hem söylem düzeyinde hem de eylemlere katılarak farklı şekillerde kadınlar ve LGBTİ+ bireylerle dayanışan emek ve meslek örgütleri, siyasi partiler ve çeşitli inisiyatifler desteklerini göstermişlerdir. Her ne kadar bu güçlü direnişin sonucu fesih kararının kendiliğinden ya da Danıştay kararıyla bozulmasına sebep olmasa da feminist hareket sokakta var olmaya devam etmiştir.

Diğer yandan, Ekim 2022’den beri devam eden anayasada değişiklik yapılmasına yönelik tartışmalara getirdikleri eleştirileri kamuoyuna duyurmaya çalışan feminist örgütler bu konuda çeşitli kampanyalar yürütmektedir. Özellikle sosyal medya üzerinden yürütülen kampanyalar ile kamuoyunu bilinçlendirmeye ve yapılması gündeme gelen değişikliklere eleştiri sunmaya yönelik örgütlenen feministler muhalefet partileri başta olmak üzere çeşitli emek ve meslek kuruluşları ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Muhalefet partisi CHP’nin gündelik politikaya yönelik söylemlerinden yola çıkan iktidar partisinin önerisi ile gündeme gelen anayasa değişikliği teklifi (DW, 05.10.2022), anayasanın 24. ve 41. maddelerine eklenecek bazı fıkralar ile başörtüsü ve aile düzenlemesine yönelik değişiklik yapılmasını gündeme getirmiştir (DW, 09.12.2022). Feminist örgütlerin öncülüğünde, kadınların özellikle muhalefet partileri üzerinden bu teklifin kabul edilmemesi yönünde yürüttükleri kampanyada, önerinin içeriği, yapılış şeklinin yanı sıra anayasa ve uluslararası sözleşmelerle korunan hakların dar anlamda yorumlanarak anayasaya eklenme çabası eleştirilerin odağına yerleşmiştir. Kadın bedeni üzerinde ayrımcı ve laiklik ilkesi ile çelişen kılık kıyafet düzenlemesine karşı olan feministler aynı zamanda aile kavramı üzerinden LGBTİ+ bireylere yönelik ayrımcılığı yasalastırarak bu düzenlemeye yönelik teklifin hazırlanmasında da hiçbir iktidar dışı aktörün katılımı olmadan antidemokratik bir süreç yaşandığına dikkat çekmektedir (DW, 04.01.2023). Feminist örgütler, özellikle muhalefet partilerine teklifin TBMM’de kabul edilmemesi yönünde tavır almaları konusunda hem kamuoyuna açık şekilde çağrıda bulunmuş hem de partilerle görüşmeler yapmışlardır. Teklif TBMM’ye verilmiş ve Ocak 2023’te mecliste görüşülmesi beklenirken, feministlerin bu alandaki

mücadelelerinin daha devam edeceği öngörülmektedir.

Bu iki güncel örnek olay bize Türkiye’de feminist hareketin örgütlenme stratejileri üzerine yürütülecek bir tartışmayı beraberinde getirebilir. Değişen konjonktürlerde farklı olaylar etrafında yürütülen çeşitli çalışmaların, dönemsel farkları barındırsa da, tarihsel olarak bakıldığında belirli bir geleneği günümüze taşıdığını görebiliriz.

Hem sivil toplumdaki aktivist kimliğiyle hem bu alandaki akademik çalışmalarıyla tanınan Şirin Tekeli, Türkiye’deki feminist hareketin tarihini anlattığı kısa makalesinin başlığını “Türk Kadın Hareketi: Başarının Kısa Tarihi” koymuştur (Tekeli, 2010). Bu başlığın dikkat çekici özelliği, metnin içeriğinden bağımsız olarak, kökenleri 20. yüzyılın başlarına kadar dayanan Türkiye’de kadın hareketinin gerçekten de bir anlamda başarılar tarihi olarak okunmanın mümkün olmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul Sözleşmesi’nin cumhurbaşkanlığı kararı ile feshedildiği günümüzde bu bakış açısını devam ettirmek her ne kadar zor olsa da, Tekeli’nin anlatımıyla, feminist mücadelenin geçtiği tarihsel dönemleri ortaya koyarak başarıları yeniden hatırlamak önem taşımaktadır.

Bu tarihi arka plan Türkiye’nin öncü devletlerden biri olarak imzaladığı İstanbul Sözleşmesi’nin ortaya çıktığı dönemi ve fesih sürecinde örgütlenen feministlerin stratejilerini anlamak için gereklidir. Tekeli bu süreci anlatırken Cumhuriyet dönemindeki kadınların statüsüne ilişkin en önemli reformlar olan ve çok eşlilik sorununu kesin olarak çözen 1926 tarihli Medeni Kanun’un kabul edilmesi ve 1934’te kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanınmasını Osmanlı kadınlarının 50 yıllık aktivizminin sonucu olarak görmek gerektiğini söyler (Tekeli, 2010:120). Feminist talepleri dile getiren örgütlenmelerin gelişmesi için bu temel kazanımların elde edilmesinden sonra uzun yıllar boyunca beklemek gerekmiş ve feminist örgütler 1980’lerin ikinci yarısından itibaren görünür hale gelmiştir. Bu dönemde, Batılı ülkelerdeki yeni feminizm dalgasının fikirleriyle iç içe olan orta sınıf, sol eğilimli, aydın yeni kuşak kadınlar devletin erkek çıkarlarını gözettiğini fark etmiştir (Tekeli, 2010:120). İki cinsiyet arasındaki eşitsizliği kanunlaştıran Medeni Kanun’a eleştirel yaklaşımın yanında kadına yönelik aile içi şiddetin eğitilmiş orta sınıf aileler içinde bile yaygın olduğunun fark edilmesinin feminist hareket için dramatik etkileri olmuştur (Tekeli, 2010:121). Fakat 17 Mayıs 1987’de İstanbul’da gerçekleştirilen ilk sokak yürüyüşü, bugün hala aynı geleneğin izlerini bulabileceğimiz Türkiye’de feminist örgütlenme için bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllardaki çeşitli mücadeleler sonucunda

elde edilen somut kazanımlar 2001’de Medeni Kanun’un ve 2004’te Ceza Kanunu’nun yenilenmesi olarak görülür. Feminist aktivistlerin örgütlenme deneyimlerine dair söyleşilerin bulunduğu ve tanıklıklarının aktarıldığı çalışmada, Gülnur Acar-Savran bu yürüyüşün etkisini “...feminist politikanın sokağa dökülmesiydi, çok önemliydi. Kadınlar ilk kez, tek başlarına, kendi sorunları için ve kendi örgütledikleri bir eylemle sokağa çıkıyorlardı” diyerek açıklar (2005:83). Acar-Savran bu dönemdeki çeşitli kampanya süreçlerinin feminist örgütlenme geleneğini nasıl şekillendirdiğini şöyle açıklamaktadır: “Kampanyalar, tek bir sorun ya da konu üzerinden örgütlediği için, genel olarak birçok konuda aynı tavrı almayacak kadınların, güçlerini birleştirmelerini mümkün kılıyor. Geçici olduğundan, sürekli bir örgütlenmeyi gerektirmediğinden, çok kadını toplayabiliyor. (...) Bu kampanyalar, kadın dayanışmasının, kadınların toplumsal, kolektif bir özne olmalarının bir gerçeklik olduğunu ortaya koyuyor” (2005:89-90).

Türkiye’de feminist örgütlenmenin ilk dönemlerinde gerçekleşen bu süreçlere bakıldığında, günümüzde içinde bulunduğumuz dönemde veya yakın geçmişte de benzer örgütlenme dinamiklerini ve olumlu veya olumsuz etkileri görebiliriz. Bugün hala Türkiye’de feminist örgütlenme, tepkisel olma özelliğini korumaktadır. Bir sokak hareketi olarak feminist örgütlenmenin somut olaylara tepki biçiminde ortaya çıkan geçici dayanışma kampanyaları yoluyla varlığını sürdürdüğünü fark etmek gerekir. Diğer yandan, bu geleneğin hem oluşmasında hem sürdürülmesinde etkili olan Avrupa bağlantısı bugün hala görülmektedir. Kadın Çevresi’nin ortaya çıkışını anlatan Stella Ovadia’nın anılarında (2005), entelektüel çevrelerde sürdürülen feminist teoriye dair tartışmaların örgütlenmeye dönüşmesi ve örgütlenmenin yapısını nasıl belirlediğini Türkiye özelinde de görmek mümkündür. Şirin Tekeli (2010:122), yasalardaki değişikliklerle ilgili olarak, feminist hareketi son 20 yılda sivil toplumdaki en başarılı hareketlerden biri olarak tanımlarken, Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış ve özellikle lobicilik amacıyla daha büyük platformlarla bir araya gelen farklı konularda çalışan 350’den fazla örgüt olduğunu ve bu platformların kritik bir konu gündeme geldiğinde yarım milyondan fazla kadını harekete geçirebileceğini belirtmektedir. 2010 yılında yazdığı bu makalede, aile içi şiddete karşı bir yasanın ve bu alanda uzmanlaşmış kurumların gerekliliğini vurgulayan ve aktivistlerin bu konular üzerinde çalıştığını söyleyen Tekeli, bundan bir yıl sonra, tam da bu konuda devleti somut politika üretmeye zorlayacak yeni bir uluslararası sözleşmenin ilk imzacılarından olacak Türkiye’nin ajandasına nasıl etki ettiğini retrospektif bir analizle anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bu kazanımları elde eden feminist hareket, Türkiye'nin içinden geçtiği Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde özellikle ulusal mevzuatın değiştirilmesinin olumlu etkilerini görmüştür. Ayrıca, Ovadia'nın (2005:66) 1984'te kurulan Kadın Çevresi'nin oluşumunu anlatırken altını çizdiği şekilde, "Avrupa"dan gelen paralarla Kadın Çevresi'nin Şule Aytaç'ın önderliğinde şiddetle ilgili araştırmalar yapılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu süreçteki Avrupa bağlantısının feminist hareketin örgütlenme deneyimlerine etkisinin ölçülmesi güç olmakla birlikte, makro düzeyde baktığımızda devlet politikalarına etkisini gözlemlemek mümkündür.

Türkiye'de 1990'lı yılların ikinci yarısı ve 2000'li yılların sonuna kadar geçen süre, literatürde genellikle Avrupalılaştırma kavramı ile açıklanmıştır (bkz. Müftüler-Baç, 2005; Tocci, 2009; Öniş/Yılmaz, 2009). Devran Gülel (2021), 1998-2018 yılları arasında feminist hareketin yasa yapma üzerindeki etkisini analiz ettiği makalesinde, hükümetin otoriter yönetimi altında hukukun nasıl ataerkil gündemi gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanılmaya başlandığını incelemekte ve feministlerin yıllar içinde siyasi bağlamdaki değişimleri nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktadır. Yazar, literatürde kabul gören yaklaşımı benimseyerek bu süreci dönemler etrafında ele almaktadır. Buna göre, 1990'ların sonlarında, Türkiye'nin AB adaylığının da tanındığı bir dönemde, feminist hareketin bazı önemli yasama başarıları elde ettiğini, bununla birlikte, milenyumdan sonra, Avrupalılaştırmadan seçici Avrupalılaştırmaya ve son olarak Avrupalılaştırmadan uzaklaşmaya ve daha yakın zamanda otoriterliğe doğru yavaş büyüyen bir geçiş olduğunu ve bu sürecin de feminist hareketin yasama değişikliğini etkileme yeteneğini sınırlandırdığını ifade etmektedir (Gülel, 2021:3). Bu sınırlamayı tanımlarken feminist hareketin lobicilik faaliyetlerinin başlangıçta hem ulusal düzeyde hem de AB düzeyinde gerçekleştiğini, Avrupa'dan uzaklaşma başladıktan sonra AB düzeyinde yapılan lobicilik faaliyetlerinin feminist hareket için bir fark yaratmadığını belirtmektedir (Gülel, 2021:5).

Diğer yandan, AB'nin feminist hareket üzerindeki etkisi ve feminist hareketin Türkiye'de politika yapım sürecine etkisinin en iyi örneklerinden biri olarak görülebilecek ve bugün süregelen tartışmalara sebep olan İstanbul Sözleşmesi'nin temelini oluşturan "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"nin (Committee on the Elimination of Discrimination Against Women – CEDAW) uygulanmasına yönelik yürütülen kampanyaları Şirin Tekeli aktarmaktadır (Özdemir, 2016). 1979'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen CEDAW, 1985'te Türkiye tarafından, belirli çekincelerle birlikte, kabul edilmiş ve onaylanmıştır (RG, 85/9722).

Sözleşmenin uygulamasına yönelik talepler ise Kadın Çevresi adında bir çeviri kitap yayın grubunun inisiyatifiyle bir araya getirilmiştir. Tekeli’nin anlatımıyla, 3.000 kadın tarafından imzalanan dilekçenin 8 Mart 1987’de kamuoyuna sunulmasıyla feminist hareketin farklı kadın çevrelerinden insanların bir araya gelebileceği bir oluşum olduğu fikri gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, AB uyum süreci ile feminist örgütlenmenin etkilerini birlikte düşünmenin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Gülel, Ceza Kanunu’nun değiştirilme sürecinde feminist örgütlenmelerin hem ulusal hem Avrupa düzeyinde lobicilik faaliyetlerinin yürütülmesinde, hükümetin gündeminde hala AB üyeliği olduğu için hem AB bürokratlarını hem de Türkiye’deki laik çevreleri ikna etme zorunluluğunun bulunmasının önemini ortaya koymaktadır (Gülel, 2021:8). Bu süreçte, birçok kadın ve LGBTİ+ topluluğunun bir araya geldiği Ceza Kanunu Kadın Platformu’nun oluşturduğu kamuoyu sebebiyle hükümet platformun önerdiği 35 maddeden 30’unu yeni Ceza Kanununa eklemiştir (Gülel, 2021:8).

Bu örnekler feminist hareketin etki alanının çerçevesini çizmesi bağlamında büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan bu etkilerin hareketin kendisine yönelik bir analiz için gerekli olmalarıyla birlikte kısıtlayıcı olmaması gerekmektedir. Hem tarihsel arkaplamı hem de güncel örgütlenme deneyimlerini göz önüne aldığımızda, Türkiye’de feminist hareketi örgütlediği üç temel aks etrafında değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, hem toplumsal hareket olma özelliği hem de örgütlediği coğrafyanın özellikleri düşünüldüğünde, feminist örgütlenme tepkisel bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir toplumsal temele dayalı bir siyasal olguya eleştiri olarak karşı argüman etrafında örgütlenir. Bu özelliği ile dönemsel kampanyalar etrafında örgütlenen ve farklı çevrelerle işbirliği içinde kalarak süregelen toplumsal sorunlara dikkat çekmeyi başarır. İkincisi, Türkiye özelinde yerleşmiş toplumsal normlara getirilen feminist eleştirileri, genellikle, hukuki meseleler üzerinden dolaylı ve pratik bir amaç etrafında örgütlenerek topluma ulaştırmaktadır. Üçüncüsü, hareket olarak sokakta var olmaya devam eder ve görünür kalırken politika üretim süreçlerine dahil olma aşamasında farklı aktörlerle işbirliği yapmaktadır. Bu işbirlikleri genellikle tarihsel ilişkilere dayanmakla birlikte, dönemsel olarak farklı aktörlerin etkisinden de faydalanmak için lobicilik faaliyetlerini geliştirmektedir. Buradaki başarısına etki eden bir faktör ise hareket alanı sağlayan siyasal konjonktür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel akslar, kurumsallaşma ve örgütlenme yapısının özelliklerini de belirleyen faktörler olarak değerlendirilebilir. Bunlar ışığında, hem tarihsel bir mücadelenin sonucunda elde edilmiş yerel ve uluslararası hukuk metinlerinin kabul edilme sürecinde hem de bunların uygulanmasına yönelik mücadelelerin

bir örneği olarak İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanma ve feshedilme süreçleri incelenebilir.

### **Kazanım Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Fesih Sürecindeki Örgütlü Mücadele**

İstanbul Sözleşmesi olarak tanınan “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”, 11 Mayıs 2011’de Avrupa Konseyi üye ülkeler ve üye olmayan ülkelerin imzasına açılmıştır. Süreç içerisinde sözleşmeyi imzalayan Avrupa Birliği ve 45 ülkeden ilki olan Türkiye, 14 Mart 2012 tarihinde sözleşmeyi onaylamış (RG, 2012:28227) ve Ağustos 2014 itibarıyla sözleşme yürürlüğe gitmiştir.

Mart 2021’de Cumhurbaşkanı Kararı ile feshedilmesi (RG, 2021: 31429) ile yeniden gündeme gelen İstanbul Sözleşmesi, yürürlükte olduğu yedi yıl boyunca kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık konularındaki geniş kapsamı ve düzenlediği denetim mekanizmaları sebebiyle oldukça önemli bir hukuki dayanak olarak ele alınmaktaydı. Devletler, sözleşmenin başlangıcında yer verilen ve yıllar içinde gelişen içtihadı referans vererek adı gelen çeşitli uluslararası sözleşmeler, protokoller ve tavsiye kararlarına uygun şekilde, kadınları her türlü şiddetten korumak ve kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak yönünde politika üretmek ve uluslararası işbirliği yapmakla görevlendirilmiştir. Hükümlerin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak için ayrıca bir izleme mekanizması kurulması da öngörülmüştür. Uluslararası Af Örgütü’nün yaptığı izleme ve denetleme faaliyetleri, pek çok ülkede İstanbul Sözleşmesi sayesinde birçok değişim yaşandığını göstermektedir. Örneğin, sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle birlikte, Finlandiya’da şiddet mağdurlarına yönelik sığınaklara kaynak ayrılması devletin yükümlülüğü olarak kabul edilirken Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ gibi ülkelerde ulusal destek hatları oluşturulmuştur. Bir diğer örnek de sözleşmenin, imzacı devletler tarafından bağlayıcı olma özelliğini ortaya koyarak, devletleri toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi yönünde inisiyatif almaya zorladığını göstermektedir. Son yıllarda İzlanda, İsveç, Yunanistan, Hırvatistan, Malta ve Danimarka ulusal mevzuatlarında değişikliğe giderek “rıza” kavramının yasalara girmesini sağlamışlardır. Bu değişikliklerle birlikte, cinsel şiddet, fiziksel şiddet veya şiddet tehdidinin bulunup bulunmamasıyla tanımlamak yerine, rıza yokluğuna dayalı olarak tanımlayan yasalar düzenlenmiştir. Örneğin İsveç’te, bu yasa sayesinde mahkumiyet kararlarında önemli bir artış gözlemlenmiştir.

İstanbul Sözleşmesi, devletleri yasal mevzuatlarını toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için politika üretmeye zorlayan bir uluslararası anlaşma olarak görülebilir. İstanbul Sözleşmesi’nin kabul edildiği dönemi bu süreçleri göz önüne alarak değerlendirdiğimizde, feminist hareketin hem kabulde hem de sözleşmenin uygulanmasındaki rolünü incelemek önemli olacaktır. Diğer yandan, Mart 2021 yılı itibarıyla sözleşmenin feshedilmesine giden süreç yine benzer paradigmaları fakat farklı bir perspektifle incelemeyi gerektirmektedir.

Negrón-Gonzales (2016), feminist hareketin AKP iktidarları döneminde Türkiye tarihinin herhangi bir noktasından daha güçlü olduğu dönemde, paradoksal şekilde, devlete karşı, özellikle de reform politikalarının uygulamasını zorlama becerisi açısından, giderek zayıflamasının nedenlerini incelemektedir. Yazar, AB uyum sürecinde yaşanan feminist başarı ve başarısızlıkların açıklanmasında, AKP’nin toplumsal muhafazakarlığının, feminist harekete yaklaşımına yalnızca kısmi bir açıklama getirdiğini, AKP’nin toplumsal cinsiyet reformları ve feminist hareketle ilişkilerinin büyük ölçüde ilişkinin gömülü olduğu daha geniş yerel ve uluslararası yapılar tarafından şekillendiğini göstermektedir. Çalışmasında incelediği üç feminist kampanyadan hareketle, aktivistlerin bu fırsatlardan yararlanma stratejileriyle birleşen “siyasi fırsat yapılarının” reformlarla sonuçlandığını öne sürmektedir. Yazar, özellikle AB’nin doğrudan baskısı veya CEDAW kapsamındaki cinsiyete dayalı belirli yasalara ilişkin açık anlaşma yükümlülükleri altında, AKP’nin genellikle feministlerin politika önerilerini benimsediğini ortaya koymaktadır (Negrón-Gonzales, 2016:199). Diğer yandan, cinsiyet kotası oluşturma kampanyasının başarısızlığını, feminist hareketin önemli bir kesiminin, belirli yasalar için doğrudan baskı uygulayan güçlü müttefikler olmadan, diğer politika alanlarında başarıya götüren stratejiler ve taktikler kullandığında bile, politika değişikliğinin başarılamamasının örneği olarak ele almaktadır (Negrón-Gonzales, 2016:199). Negrón-Gonzales analizinde (2016:199), feminist hareketin güçlendiği fakat etkisinin zayıfladığını, AKP’nin feminist taleplere direnmek için daha güçlü bir konuma geçmesiyle açıklamakta, bunun temel sebebinin de AB sürecinin zayıflaması ve AKP’nin gücünü sağlamlaştırması olarak görmektedir. Devamında yazar, toplumsal harekete yönelik çalışmalarda görüldüğü üzere, hareketin başarısının bazen güçlü bir karşı harekete yol açabileceğini ve reformların uygulanmasını yavaşlattığının altını çizmektedir. Bu doğrultuda, giderek otoriterleşen AKP iktidarları döneminde yürütülen güncel feminist mücadelenin varlığını sürdürebilen bir toplumsal hareket olma başarısının bir anlamda karşı hareketi de güçlendirdiği düşünülebilir. Diğer yandan, İstanbul Sözleşmesi’nin feshine giden sürecin konjonktürel özgünlüğünün dışında, hareketin karar alma

süreçlerine etki edebilecek şekilde iktidar alanına erişme kapasitesi de göz önüne alınmalıdır. CEDAW’ın kabul edilme sürecinde yükseltelen feminist talepler, iktidar alanına girme ve etkili olma başarısını da gösterebilmiştir. Bu paradigma dönüşümünü açıklarken hem iktidar alanının hem feminist örgütlenmenin dönüşümü siyasi fırsat yapıları ele alınarak incelenebilir.

“Siyasi fırsat yapısı”, yeni toplumsal hareketler literatüründen türetilmiş olup bir toplumsal harekette insanların başarısızlıktan başarıya yönelik beklentilerini etkileyerek toplu eylem için teşvik sağlayan siyasi ortamın tutarlı – ancak kalıcı olması gerekmeyen – boyutlarını anlatır (Tarrow, 1998: 77; aktaran Chappell, 2000: 250). Örneğin yukarıda verilen politika örneklerinde, CEDAW’ın kabul edilme sürecinde dönemin iktidarına baskı uygulayabilen bir müttefik olarak AB’nin feminist hareketi desteklemesi bir fırsat yapısı olarak ele alınabilir. Bu anlamda siyasi fırsat yapısı, aktivistlerin stratejileri üzerinde bağımsız bir değişken olarak işler ve daha önce yapılan bir protestonun aktörlerinin deneyip test ettikleri stratejiyi yeni aktörlerin izlemesi muhtemeldir (Chappell, 2000: 250). Fakat diğer yandan, siyasi fırsat yapıları aktivistlerin stratejilerini belirlerken yukarıdan aşağı bir doğrultu izlemez; aynı zamanda bu stratejilerden etkilenerek yapının yeniden şekillenmesini sağlar (Chappell, 2000: 250).

Tanımlandığı üzere siyasi fırsat yapılarına dair teorik yaklaşım, toplumsal hareketlerin yalnızca siyasi kurumlara meydan okumakla kalmayıp aynı zamanda çeşitli alanlarda onlarla etkileşime girdiği tezine dayanarak, bu etkileşimlerin aynı zamanda hareketin başarısını da etkilemesi olgusuna dayanır (della Porta, 2013:1). Della Porta’nın belirttiği şekilde, bu yaklaşımın en önemli katkısı toplumsal hareketlerin siyasi sistemden ayrı bir sivil topluma ait olduğu görüşünün düzeltilmesine olanak sağlaması olmuştur. Temel varsayım, siyasi gücü paylaşan aktörlerin sayısının artmasının, aynı zamanda toplumsal hareketlerin kurumları etkileme şansını artırdığını söyler ve dolayısıyla, ademimerkeziyetçilik ve gücün dağılımı hareketin karar alma mekanizmalarına erişimini kolaylaştırmaktadır (della Porta, 2013:1). Ayrıca, yine aynı açıklamaya göre, bu durum protestonun artmasına ama aynı zamanda protesto biçimlerinin yumuşamasına sebep olmaktadır. Bu etki, aşağıda daha detaylı tartışıldığı üzere, François Collin’in perspektifiyle feminist hareketin yürüttüğü mücadelenin yasaklama ve özgürleştirme ikiliğine sıkışma tehlikesi ile birlikte düşünülebilir. Etkili bürokratik yapı ve yargının bağımsızlığı ne kadar gelişmiş ise toplumsal hareketlerin karar almaya erişim olasılığının o kadar fazla olmasının yanı sıra diğer aktörlerle karşılaştırıldığında devletin elindeki toplam güç miktarı da bu anlamda belirleyici olmaktadır. (della Porta,

2013:2). Türkiye örneği ele alındığında, kazanılmış hakların korunması ve hukukun uygulanmasını sağlayarak bu hakların kullanılabilmesi için çalışmak zorunda olan feminist örgütlenmenin, bu bağlamda meşruiyetini güçlendirip sürdürülebilir bir hareket olarak kitleselleşebiliyorken iktidar alanına girme, karar alma süreçlerine dahil olma ve siyasi kurumlarla etkileşime girerek fırsat yapıları yaratma ve kullanma konusunda etkili olup olmadığı sorgulanabilir. İstanbul Sözleşmesi’nin feshedilme sürecinin şeffaf olmaması bu tartışmayı sınırlamaktadır fakat yukarıda aktarıldığı üzere Türkiye’de feminist hareketin tarihine baktığımızda güncel feminist örgütlenmenin elde ettiği bu kitleselleşmeyi dönemler arası karşılaştırmalı olarak iktidar alanına girebilecek bir baskı kapasitesi olarak etkili kullanamadığı görülmektedir.

Yeşim Arat (2021), AKP iktidarlarının yıllar içinde değişen ihtiyaçlarına göre kadın haklarını araçsallaştırarak demokrasiden uzaklaşma sürecinde ortaya çıkan otoriter rejimin çıkarlarını desteklemeyi ve muhafazakar toplumsal cinsiyet ideolojisini sağlamlaştırmayı nasıl başardığını açıklamaktadır. Demokrasiden uzaklaşılacak her aşamada, siyasi rejimlerin kadın haklarını araçsallaştırma konusunda farklı çıkarları olduğunu ortaya koyar ve AKP’nin otoriterleşme sürecindeki üç ana stratejisini açıklar. İlki, kadın haklarına ilişkin liberal yasaları genişleterek iktidarını meşrulaştırdığı ve itibarını arttırdığı 2002-2010 yılları arasındaki dönem; ikincisi, mevcut eşitlikçi yasal çerçeveyi korurken yargı kararları yoluyla muhafazakar toplumsal cinsiyet ideolojisini yaymaya hizmet eden ve otoriterleşen rejimin ideolojik hegemonyasını sağlamlaştırdığı dönem; ve sonuncusu, otoriterleşme eğiliminin güçlenmesiyle, mevcut eşitlikçi kurumları marjinalleştirirken toplumsal cinsiyetlerin tamamlayıcılığına dayalı bir rejime dönüştürmek için muhafazakar bir kadın örgütünün kurulmasının sağlandığı dönem olarak tanımlar (Arat, 2021:3-4).

Bu yaklaşım, alandaki literatürde öne çıkan bir perspektife dayanmaktadır. Buna göre, politika yapım süreci incelenirken makro düzeydeki zorlayıcı faktörler sürece etki eden en önemli etkenler olarak analiz edilmektedir. AB uyum sürecinde hükümetleri yasa yapmaya zorlayan etkiler ele alınırken, örneğin makro düzeyde, en azından feministlerin yaptığı lobicilik faaliyetleri dahi dikkate alınmamaktadır. Analiz, kabaca Batılılaşma–muhafazakarlaşma eksenine kısıtlandığında, politika üretim süreçlerini politika üretici aktör olan devleti hareket kabiliyetinden soyutlama riskiyle karşı karşıya kalınabilir. Devleti, politika üreten aygıt olarak ele aldığımızda, iki yönlü bir düzlemde bir siyasal tercih olarak hangi yöne doğru yaklaşacağına karar veren tekil bir mekanizma olarak düşünmeye iten bu düşünce, onunla temasta olan gerek

toplumsal hareketlerden beslenen sivil toplum gerek ekonomik çıkarlar etrafında toplanan gruplar gibi pek çok aktörün etkisini geri plana atmamıza sebep olmaktadır. Oysa, bir bürokratik mekanizmadan fazlası olan politika üretici yapı olarak devlet, farklı aktörler ve aktörlerin etkileri ile ilişkilidir. Bu eleştiride, bu makale kapsamında detaylı bir şekilde tartışma yerinin bulunmadığı kapitalist devlet teorilerinden ve kapitalist devletin özerkliği sorununa ilişkin tartışmalardan yola çıkılmaktadır (Bkz. Martin Carnoy, 1984). Bu anlamda, ilişkisel bir analiz yapma zorunluluğu karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin, literatürde pek çok yazında karşımıza çıkan ve Arat'ın analizinin temelini oluşturan sınıflandırmada da görülebileceği şekilde, haklara yönelik liberal yasal düzenlemelerin yapıldığı 2010 öncesi dönem ve sonrasında çeşitli aşamalardan geçerken giderek otoriterleşen dönemde kadın haklarının aşınması ortaya konmaktadır. Bu noktada, eylem sahibi fail olarak hükümetler ve onların konjonktürel siyasal yönelimleri incelenmektedir. Diğer yandan feminist örgütlenmenin zorlayıcı etkisi ve toplumsal gücü çoğunlukla karşılaştırmalı olarak daha az ortaya konulmaktadır. Oysa, Devran Gülel'in (2021) feminist hareket ve yasa yapım süreci arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, saha araştırmasından elde edilen çıktılar feminist hareketin tarihsel rolünün tekil olaylar üzerinden de olsa okunmasına yardımcı olmaktadır. Farklı metinlerde lobicilik faaliyetleri olarak kısaca bahsedilen çalışmalar temelde farklı aktörler ve yapılarla ilişki içinde nasıl bir zorlayıcı güç olarak siyasi edim sürecine dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, AKP'nin "liberal" döneminde kadın haklarının gelişimi için inisiyatif aldığı döneme atfen verilen anekdota göre, Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi sürecinde feminist örgütlerden birinde görev alan görüşmeci hükümet ile görüşmek için randevu almanın bile bir yıl sürdüğünü, toplantı yapılabilmesinin ancak basında çıkartılan haberler yoluyla oluşturulan baskı sonucu mümkün olduğunu, Ceza Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili Meclis'teki Adalet Komisyonu kararlarını nasıl takip ederek kamuoyu oluşturduklarını ve sonuç itibarıyla halktan, kitle iletişim araçlarından ve AB'den gelen büyük baskı sonucu tasarının kabul edildiğini, fakat bunu yaratmak için "dişlerini tırnaklarına takıp" çalıştıklarını ortaya koymaktadır (Gülel, 2021:9).

Buradan bakıldığında, hükümetin "liberal" politikaları veya AB baskısı paradigmasını kendi başlarına birer olgu olarak değil feminist örgütlenmenin stratejik yaklaşımı ve toplumsal gücü ile ilişkisel olarak düşünmek kaçınılmazdır. Yine aynı çalışmada, bu ilişkiselliği ortaya koyan bir diğer nokta 2000'li yıllarda hazırlanan kanun tekliflerinde kadın platformlarının faaliyetlerinin AB üyelik sürecinin etkisini yadsımayarak ama aynı zamanda

parlamenteerler, ticari kuruluşlar, sendikalar ve basın ile kurulan ilişkilerin ve bu aktörlerle birlikte yürütülen hak savunuculuğunun önemi vurgulanmaktadır (Gülel, 2021:9). Ayrıca, “AKP’nin iktidardaki ilk yıllarında feminist hareketle çeşitli nedenlerle ne işbirliği yaptığını ne de onu engellediğini” ifade eden hak savunucusu, bu durumun zamansal olarak bugünden bakıldığında otoriterleşen AKP rejimini yansıttığını ifade etmiştir (Gülel, 2021:9).

Bu ilişkisellik üzerine düşünürken yapılmaya çalışılan makro analizlerden farklı olarak yine aynı düzlemde kurulabilecek bir bakış açısı da feminist örgütlenme ve AKP hükümetlerinin siyasal konumlarının ilişkilendirilmesi yerine bir toplumsal hareket olarak feminist örgütlenmenin farklı tarihsel süreçlerde farklı hükümetlerle kurduğu ilişkiler üzerinden aslında feminist hareket ve devlet ilişkisi üzerine düşünmek olabilir. Bu karşılaşma, yukarıda da aktarıldığı üzere, bugün tartışılan İstanbul Sözleşmesi metnine de kaynaklık eden CEDAW’ın 1985’te Türkiye tarafından kabul edildiği dönem üzerinden okunabilir. 1980 askeri darbesi sonrası bu dönemde kabul edilen bu sözleşmenin önemi bugün hala yadsınamazken, diğer yandan Meclis’te kadın milletvekili sayısı yine aynı dönemde cumhuriyet tarihinin o zamana kadarki en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bu dönemdeki gelişmeleri, iktidarın askerden sivil hükümete geçtiği süreçte sivilleşme yönünde çabalar olarak okumak yine aynı şekilde feminist örgütlenmenin aktör olarak etkisini yadsıtmaktadır. Gülel (2021:5) askeri darbenin ardından kapatılan siyasal örgütlerle birlikte kısıtlanan sivil alanda sol feminist grupların dönüşerek hayatta kalmak için yeni stratejiler geliştirdiklerini vurgulamaktadır. Bu strateji, sokaklara çıkılamayan dönemde, evlerde toplanmak ve sorunlar üzerine tartışma yürütmek üzerine kurulmuştur. Daha sonra çeşitli örgütlü kadınların da anılarında yer aldığı üzere, bu toplantılar bir kampanyaya dönüşerek siyasal kararlar alınması yönünde iktidara karşı bir baskı aracına dönüşmüştür. 1990’lı yıllarda kurumsallaşan bu gelenek, belirli sorunlar çerçevesinde çeşitli gruplara ayrılmış fakat temel hak ve özgürlüklere yönelik ulusal ve uluslararası metinlerin kabulü veya değiştirilmesinde bir araya gelmeye devam etmiştir. İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanma sürecinde de benzer bir strateji geliştiren feministler, sözleşmenin feshine engel olamamışlardır.

Bu geriye gidiş süreci, siyasal fırsat yapıları üzerinden yeniden ele alınabilir. Günümüzde Ekim 2022 itibariyle gündeme gelen yeni anayasa tartışmalarında çeşitli kampanyalarla anayasa yapım sürecine girmeyi ilkesel olarak reddettiklerini açıklamak için birleşen onlarca feminist örgütlenme, yine benzer şekilde bu süreçte etki edebilen ve karar alma mekanizmalarına dahil olabilen bir aktör olmaktan uzak görünmektedir. Bu paradigma değişimi açıklanmak

üzere karşımızda durmaktadır. Türkiye'ye özgü olguların zorlayıcı etkisi ile birlikte aynı zamanda feminist örgütlenmenin stratejik yaklaşımlarına ve hareket alanına yönelik teorik tartışmaları ele almak, bu soruların farklı zaman ve düzlemlerde ama benzer şekilde yaşandığını görmemiz ve bu yolla çözüm üretme adına düşünmemiz için faydalı olabilir. Bu bağlamda, teorik yaklaşımlarda feminist hareketin güncel siyasal düzleme etki etme gücünü artırmak ve feminist taleplere yönelik sonuç elde etmek adına geliştirilmesi gereken stratejiye yönelik tartışmalar karşımıza çıkmaktadır.

### **Yasaklama-Özgürleştirme Dinamiğine Sıkışmış Feminist Hareket**

Françoise Collin, feminizmi bir “kadın hareketi” olarak, aynı siyah hareketi gibi, kendi çevresi dışında müttefikleri olan ama taleplerinin ve örgütlenmesinin dinamiğini kendi içinde bulan bir gereklilik olarak ifade eder (Collin/Kaufer, 2015:187). Burada önemli olan feminist örgütlenmenin bir toplumsal hareket olarak sürekli dönüşen çok biçimli bir dinamizme sahip olduğu vurgusudur. Collin devamında “merkezi her yerde, çevresi hiçbir yerde” olan, kurucu bir doktrini, partisi, yetki verilmiş temsilcileri ve kurumları olmayan bu hareketin kırk yılı aşkın süredir uluslararası ölçeğe yayılmayı başaran garip bir güce sahip olduğunu ifade eder (Collin/Kaufer, 2015:188). Bunlar ışığında, Collin’ın derinleştirmeden ortaya koyduğu bu garip gücün toplumsal temellerine dair bir düşünme pratiği feminist taleplerin gerçekleştiği bir toplumsal yapıya geçiş için kaçınılmaz görünmektedir. Feminist politikalar ve kazanımlar bağlamında bir tepki (backlash) sürecine girilip girilmediğinin tartışıldığı günümüzde, Collin’ın hatırlattığı gibi bunu bir geriye dönüş değil ama kazanımlar temelinde yeni sorunların ortaya çıkması ya da yeni bağlamlara yerleşmesi olarak görmek gerekir (Collin/Kaufer, 2015:204). Bu bağlamda, bu yeni sorunsallar ve feminist örgütlenmenin geçmiş ve bugünkü güçlü yanları üzerine düşünmek ve bunu yeni bağlamlardaki sorunların çözümüne yönelik politik hareket olarak yeniden değerlendirmek önemlidir. “İnsani olan hiçbir şeyin feminizme yabancı olmaması” ve “feminizmde vaat edilmiş bir toprak, bir Musa, halkların küçük ya da büyük anneleri yoktur ancak, bölünmeleri ve arayışlarıyla yol alan hem kolektif hem tekil bir yürüyüşür feminizm” (Collin/Kaufer, 2015:205-206) fikri ile barışmak gerekir. Bu bağlamda, bu yürüyüş içerisindeki kazanımları olduğu kadar tuzak ve gedikleri de iyi analiz etmek gerekir. Öncelikle feminizmi kapsayıcı şekilde ve basitleştirerek tanımlarken “yürüyüş” kelimesinin seçimi bilinçlidir. Feminizmin temelde bir hareket olma özelliğine ve bir eyleyiş biçimi olarak direnişe gönderme yapar. Collin (2015:205) yaşam koşulları hala güç olan kadınların özgürleşmediklerini ama özgür olduklarını ya da en azından özgürlüklerinin bilincine vardıklarını söyler. Fakat bu noktada, Deleuze ve Derrida’nın, kavramsallaştırmalarında

gördüğü şekliyle bu dışıl olanın özgürleşme ve azınlıklaşma fikrine mesafeli yaklaşarak “dışıl olan(ın), özgürleştirici bir kategori olmadan önce, insanlığın, “kadınlar” olarak tanımlanan ve toplumun kıyasına itilen yarısının yaşadığı bir baskı deneyimi” olduğunu hatırlatır (Collin/Kaufer, 2015:139). Bu anlamda azınlık olma hali, siyasal bir özne olmanın yanında toplumda bazı alanlarda güçsüzleştirilmiş bir topluluğu ifade eder. Devamında ise, belki de bu toplumsal gücün geldiği kökeni tartışmamıza imkan sağlayacak şekilde, azınlık kavramını yeni baştan nitelendiren bu düşünce tarzının, feminizmi egemen olana katılmaya ve böylece normla özdeşleşmeye yönelik bir hareket haline getirmekten koruduğunu vurgular (Collin/Kaufer, 2015:139). Bu bağlamda azınlıklaşma kavramı önem kazanmaktadır çünkü feminist örgütlenmenin bir “yürüyüş” olarak normla kurduğu ilişkiyi de içermektedir. Bu düşünce sistemi feminizmin konumlanmasıyla ilgili geliştirilecek politika bağlamında faydalı olacağı kadar feminizmin egemenlik alanı ile ilişkisi, toplumsal kazanım ve tepkileri yeniden düşünmek için de alan açmaktadır.

Collin (2015:140), egemenlik alanı ile kurulan ilişkiyi politika ve hukuk arasındaki sorgulanan ilişki üzerinden somutlaştırır. Feministlerin “hukuk projeleri” etrafında seferber olmalarının, onların bir şeyden yana ya da ona karşı tavır almaya sürükleyerek düşüncelerini ve eylemlerini iktidarın belirlediği hedeflere yönlendirdiğine ve evcilleştirdiğine dikkat çeker. Somut olarak bakıldığında, günümüzde çeşitli alanlarda ayrımcılık ve şiddet karşıtı yasaların var olduğunu kabul etsek de, bu yasaların şiddetin gerçekliğini azaltmadığını, hatta destekleyici düzenleme stratejileri geliştirdiğini söylemektedir. Yasaların şiddeti destekleyen düzenlemelere ne derece hizmet ettiği konusu bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır, fakat bu eleştirel bakış açısı en azından yasalar ve feminist talepler üzerine düşünmek için bir kapı açmaktadır. Pek çok feminist yazarın da altını çizdiği şekilde Collin da yasaların sağladığı biçimsel eşitliğin ardında eşitsizliğin yeniden üretildiği üzerinde hemfikiridir. Bu yaklaşım, özellikle ikinci dalga feminist hareketin getirdiği eleştirileri akla getirmektedir fakat hala bu sorunsalın feminist örgütlenmenin iktidar alanıyla kurduğu ilişkiyi ve etki kapasitesini etkilediği görülebilir.

Bu teorik tartışmaların bir yansıması da siyasal eylem üzerine düşünmek olmalıdır. Feminist örgütlenme, Collin’ın altını çizdiği teorik tartışmalarda da görülebileceği gibi, gündelik siyasette hukuk alanına sıkışma riskiyle karşı karşıya görünmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ulusal ve uluslararası kanun maddelerinin yapılması, bunun yürütme tarafından uygulanması ve hukuk tarafından denetlenebilmesi için mücadele yürüten feministler, her ne kadar gündelik hayatlarımıza etki eden kazanımlar elde

edebilmiş olsalar da, bu zorlu mücadelede “tepkiler” ile karşılaşmakta ve bazen kazanımlar geri gitmektedir. İstanbul Sözleşmesi’nin feshi de bu çerçevede ele alındığında Türkiye’de feminist örgütlenmeye karşı gelişen tepkinin elde ettiği bir kazanım olarak görülebilir. Şeffaf yürütülmeyen fesih süreci hakkında kamuoyuna yansıyan etkenlerin başında aşırı muhafazakar kesimlerin sözleşmeye karşı geliştirdikleri tepkiler gelmektedir. İktidarın, örgütlü feministlerin eleştirileri ve mücadelesini değil muhafazakar çevrelerin taleplerini dikkate alması; güncel iktidarın muhafazakar yönelimini göstermesinin yanında feminist örgütlenmenin de iktidar alanına erişiminin kısıtlılığını göstermektedir. Giderek kitleselleşmiş feminist örgütlenmenin iktidar alanıyla ilişki kuracak temsiliyet ve baskı gücü olan aktörlerinin yokluğu feminist hareket ve ona karşı gelişen tepki arasında oluşmuş çatışan çıkarların iktidar alanında karşı karşıya gelerek politika üretme alanının karşılaşmamasına sebep olmaktadır. Bu yokluk, hem siyasi fırsat yapıları üzerinden geliştirilebilecek bir politika yapım sürecinin yürütülememesine hem de “tepki” hareketini dengeleyecek baskı araçlarının etkin kullanılmamasına neden oluyor görünmektedir. Bu doğrultuda, güncel olarak süren anayasa tartışmalarını da kadını “aile” içine sıkıştıran bu anti-feminist siyasal gelenek içinde yeniden üretilen bir politik söylem olarak değerlendirip feminist hareketin buna karşı geliştirebileceği siyasal stratejiyi tartışmak gerekmektedir. Bu bağlamda, tartışmayı toplumsal hareketlerin siyaset alanında iktidar ile kurduğu ilişki üzerine yeniden düşünmek üzere genişletmek hukuk-eylem arasına sıkışmış feminist örgütlenmenin geliştirebileceği yeni hareket alanlarını tartışma noktasında faydalı olabilir.

### **Siyasal Strateji Tartışmaları Çerçevesinde Toplumsal Hareket Olarak Feminist Örgütlenmeyi Düşünmek**

Türkiye’de feminist örgütlenmenin sürdürdüğü mücadele, bir toplumsal hareket olarak diğer hareketlerle karşılaştırarak incelediğimizde, sokaktaki varlığı, toplumsal gücü ve siyasete etkisi bağlamında en etkili hareket olarak görülebilir. Bu bütünlüklü eleştirinin demokratik karşı-hegemonya mücadelesinde birleştirici bir etkiye sahip olması ve aktör olarak kitleleri harekete geçirme gücünü nasıl sağladığı üzerine düşünüldüğünde, tekrar siyasi fırsat yapıları ele alınabilir. Della Porta’nın açıkladığı şekilde (2013:2), bu alanda yapılan ampirik incelemenin temel alanı olan sol toplumsal hareketlere bakıldığında, sendikaların, yeni ortaya çıkan aktörler ile kurdukları ilişkiler özellikle önem kazanmaktadır. Buna göre, sendikaların ve işçi hareketinin öğrenci veya kadın hareketleri gibi diğer hareketlerle ittifak kurma olasılığı üzerine yapılan analizlerde, sendikalar neo-korporatist ilişkiler sistemi içinde ne kadar çok tanınırsa diğer “yeni” toplumsal hareketlerle ittifak kurma eğilimlerinin sınırlı

olacağı ve tersi durumda, karar alma sürecinde kurumsal tanınırlığı ne kadar zayıfsa, ittifaklara açık olarak siyasi rol üstlenme eğilimlerinin o kadar yüksek olacağı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte düşünüldüğünde, ayrıca, Türkiye’de feminist örgütlenmenin kampanyalar etrafında yürüttüğü mücadele, temelde bir hak arama mücadelesi söylemi etrafında toplandığı için ittifak geliştirmeye oldukça uygun bir alan açmaktadır. Bu yönüyle, siyasal fırsat yapılarını yalnızca iktidar alanına etki etmeye uygun ortam yaratılması, örneğin AB uyum sürecindeki liberalleşme paradigması, olarak değil; aynı zamanda farklı aktörlerle kurulan işbirliği ve hareketin toplumsal gücünü ve etki alanını arttırma imkanlarını anlamak için de analize dahil etmek faydalı olacaktır.

Diğer yandan, bunun içinde feminist örgütlenmenin etkisini bazı zamanlarda somut kazanımlara dönüştürememesi, örneğin İstanbul Sözleşmesi’nin feshedilmesine engel olamaması, Acar-Savran’ın örgütlenmenin yapısına dair eleştirisini akla getirmektedir. Buna göre, nasıl ki feminist hareketi başarılar tarihi olarak okurken konjonktürel etkileri örgütlenmenin failliği ve toplumsal gücünden ayrı düşünmüyorsak, bazı alanlarda mücadelenin kısa vadede olumlu sonuçlanmadığı durumları değerlendirirken de yine aynı şekilde sorunun temelini yine örgütlenme içinde aramak geliştirici bir eleştiri olacaktır. Acar-Savran (2005:92), 2000’lerin başında yazdığı şekilde, bugün hala bağlantı kurabileceğimiz bir paradigma olarak, kampanyalar etrafında örgütlenen feminist hareketin geçicilik-kalıcılık ikilemine sıkışma sorunundan çok “politik yokluk” veya “apolitik” olma sorununa dikkat çekmektedir. Kampanyalar yoluyla yürütülen mücadelede bazı örneklerde olduğu gibi kalıcı çözümler üretirken (örneğin, Mor Çatı’nın kurulması veya bir kanun maddesinin kabul edilmesi), bazı örneklerde de istenen sonuçlara ulaşılamamaktadır (örneğin, mecliste kota uygulanmasına yönelik kampanya). Burada asıl mesele ise, kampanyanın başarısından çok siyasal alana etki etme biçimi olarak kampanya etrafında örgütlenme sorunudur. Temelde toplumsal hareket olma özelliğini koruyan ve siyasi sistemden ayrı bir sivil toplum alanı olarak düşünülemeyecek feminist örgütlenmeyi de çatışmacı siyaset içinde düşündüğümüzde, doğrudan iktidar alanının kendisine yönetilmesi gereken feminist eleştirinin yalnızca kampanyalar üzerinden örgütlenmesi, “politik yokluk” eleştirisini destekler görünmektedir. Bu durum, İstanbul Sözleşmesi’nin feshine karşı ve sonrasında kararın geri çekilmesi için yürütülen mücadele sürecinde de feminist hareketin etki kapasitesi sorununu açıklamaktadır.

İktidar alanının içinde yürütülecek bir feminist mücadele için de bir siyasal kapasitenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, siyasal strateji ve

kimlik siyaseti çerçevesinde süregiden tartışmalar, bir toplumsal hareketin özgüllüklerinden ayrı olarak bir toplumsal kimlikle kendini özdeşleştiren bir grubun gerçekleştirdiği sokak hareketi ile kurulacak ilişkiyi düşünmek bağlamında faydalı olabilir. Bu hareketin siyasal alana yansımaları ve iktidar ile kurulacak ilişki çerçevesinde nasıl bir siyasal strateji geliştirileceğine yönelik tartışmalar kimlik siyaseti, iktidar, toplumsal sınıf ve toplumsal hareket kavramlarının yeniden düşünülmesi için gereklidir.

Bu bağlamda, kapsayıcı bir siyasal strateji yaklaşımı üzerine düşünürken toplumun farklı kesimlerinin iktidar alanına ne mesafede durduğu üzerine düşünmek gerekmektedir. Strateji tartışmaları son dönemde ABD güncel siyasetinde sol entelektüel çevrelerin seçim kampanyaları bağlamında oldukça tartışılmıştır (bkz. Post, 2018; Chibber, 2018). Özellikle sokakta gerçekleşen siyahilerin maruz kaldığı sistematik ayrımcılık ve fiziki ve sembolik şiddete karşı örgütlenen toplumsal hareketin yol açtığı tartışmalar siyasal strateji tartışmalarına teorik yaklaşımları zorunlu kılmıştır. Seçime dayanan (electoralism) veya harekete dayanan (movementism) siyasal stratejilere yönelik ve bu ikisinin birbiriyle ilişkisi üzerine, özellikle ABD’de devam eden tartışmalar iktidar alanına nasıl etki edileceğine dair tartışmalar olarak okunarak, Türkiye’de feminist örgütlenme etrafında düşünme denemesi yukarıda tartışılan pratik açmazlara teorik bir yaklaşım imkanı sunabilir. Bu yaklaşım beraberinde getirebileceği teorik tartışmalarla birlikte Türkiye’nin içinden geçtiği seçim sürecinde feminist örgütlenmenin etkisi üzerine düşünmek için de faydalı bir zemin sunabilir. Siyasal strateji üzerine yürütülen tartışmalar temelde liberal demokrasiler içinde var olan sol örgütlenmelerin mevcut siyasal sistemi nasıl dönüştürebileceği sorusuna yaklaşımları içermektedir. Bu tartışmalar, ABD güncel siyasetinin özelliklerinden çok bir teorik yaklaşım olarak feminist eleştirinin, örneğin Türkiye’nin içinde bulunduğu seçim sürecinde, etki alanını nasıl genişletebileceğine dair tartışmalara bir perspektif sunabilir. Bu yönüyle yapılacak tartışmalar, İstanbul Sözleşmesi fesih sürecinde yukarıda tartışıldığı şekilde feminist hareketin pozisyonunu yeniden değerlendirerek etki alanına dair pratik sorunları düşünmek için bir alan açabilir. Benzer şekilde, seçim sürecinde feminist hareketin temsiliyet ve siyasal talepler bağlamında iktidar alanında, gerek parlamentoda siyasal partiler bağlamında gerek siyasal partilerin içindeki feminist bileşenler bağlamında düşünüldüğünde Chibber’ın sosyalist dönüşüm için harekete dayanan stratejinin seçimle birlikte düşünülmesi üzerine geliştirdiği yaklaşım feminist talepler bağlamında da anlamlı görünmektedir. Elde edilecek kazanımlar, feminist hareketi temsil gücü olan ve kurumsallaşmış siyasetin içindeki siyasal seçkinlerin iktidar alanına baskı uygulayabilecek siyasal

fırsat yapılarını ve bu yapıların kullanılabilmesi için faydalanabilecekleri müttefikleri yaratmasına bağlı görünmektedir.

Bu bağlamda, bir toplumsal hareket olarak düşünüldüğünde, feminist örgütlenmeyi bu tartışmalardan azade şekilde ele almak tartışmaların eksik kalmasına sebep olur. Diğer yandan, feminist örgütlenmeyi tek başına ele almak da hareketi kendi içine ve kendi içindeki tartışmalara hapsedme riskini barındırır. Feminist teori kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanma çabası, yalnızca kadın haklarının kazanılması ve pratikte uygulanabilir olmasına yönelik bir mücadele olarak değil bir bütün olan toplumsal bileşenlerin eşitliğine çağrı olarak ele alınmalıdır. Feminist perspektifin özel ve kamusal alanda gelişen iktidar kavramıyla ilişkisi, feminizmin temel sorunsalı olarak görülmelidir. Bu bağlamda, iktidar çevreleri ile ilişkiler, siyaset alanı, devlet, ekonomik ilişkiler ve kurumsal olan veya olmayan örgütlenmelerle kurulan ilişkinin erkek egemenliği ekseninden ayrı düşünülmesi zordur. Bu anlamda, feminist teorilere dair tartışmalar süregiderken toplumsal olguları feminist perspektifle yeniden ele almak hem feminist teorinin zenginleşmesi ve bütüncül bir teoriye doğru ilerlemesi için hem de pratikte feminist örgütlenmelerin toplumsal olgulara karşı konumlanması için gereklidir.

Bu anlamda “temellere dönmek”, demokrasi kavramını, siyasal ve ekonomik olan ayrımını ve sınıf konumlarını anlamak gerekir. Wood (2008 [1995]:238-275), “demokratik yurttaşlık” ile demokrasinin Amerikalılar tarafından nasıl yeniden tanımlandığını anlattığı yazısında, demos’tan farklılaşarak üretilen temsili demokrasiyle iktidarın halktan nasıl yabancılaştığını açıklar. Wood, bu ayrışmayı ortaya koyarken bugün algıladığımız demokrasinin aslında demokrasi fikriyle nasıl çeliştiğini, temsili demokrasi modelinin demokratik kendi kendine yönetmenin antitezi olduğunu unutmak bir yana demokrasinin temellerinden biri olarak görüldüğünün farkına varmamız gerektiğinin altını çizmektedir (Wood, 2008 [1995]: 251). Bu düşüncede belki de en çok vurgulanması gereken nokta, günümüz demokrasileri bağlamında siyasal alan kavramı ve toplumsal grupların iktidar ile kurdukları ilişkiyi düşündüğümüzde akılda tutulması gerekenin, Wood’un altını çizdiği gibi, “halk”ın artık demos gibi etkin yurttaşlık değil kamusal alanda merkezce temsil edilen birbirinden kopuk bir toplam olarak algılanması ve modern demokrasinin en büyük üstünlük iddiası olan bireysel haklar kavramının bile temelde bir edilgenliğe işaret ettiğidir. Bu noktada demos, kavramın ortaya çıkışındaki gibi belli şartları sağlayan bir erkek zümrenin kendi kendini yönetmesi anlamında değil, Wood’un ifade ettiği şekilde daha geniş anlamda bir etkin yurttaşlık tanımı olarak kullanıldığının altı çizilmelidir.

Bu bağlamda siyasal strateji, iktidar alanına nasıl etki edileceği tartışmaları olarak algılanabilir. Chibber (2017) seçim ve eylem siyasetinin birlikteliğinin, öngörülebilir bir gelecek için sol stratejinin devleti baskı altına alacak, onun içinde güç kazanacak, neoliberal kapitalizmin kurumsal yapısını değiştirecek ve sermayenin yapısal gücünü aşındıracak bir hareket inşa etmek için gerekli olduğunu söyler. Bunun nasıl yapılacağı ve tüm bu tartışmaları içeren soru ise bu eylemliliğin hangi temelde örgütleneceği ve buradan eylem ve seçim yoluyla nasıl demos'a geçirileceğidir. Diğer yandan, aynı zamanda farklı düzlemlerdeki eşitsizlikler ve iktidar ilişkilerinin de bu bütünlüklü bir stratejik yaklaşımın temel meselelerinden biri olması gerektiği unutulmamalıdır.

Bu eşitsizlikler ve iktidar ilişkileri içerisinde gelişen feminist örgütlenmelerin tarihçesine baktığımızda, farklı toplumsal aktörlerle işbirliği içinde kalarak, somut sorunlara somut çözüm arayışı olarak ve feminist teoriden beslendiği kadar teoriyi besleyen bir etkiyle var olduklarını ortaya koymak gerekir. Kamusal alan ve özel alan kavramlarına dair tartışmalar buna en iyi örneklerden biri olabilir. “Kamusal/özel bölünmesi hem kadınların tabi konumlarının bir açıklaması olarak hem de o konumu inşa eden bir ideoloji olarak ikili bir rol oynadı” diyen Davidoff (2002:190; aktaran Acar-Savran, 2004:104) bu tarihselliğin altını çizmektedir. Harris'in (1981) toplumsal olandan ayrı bir alanın oluşmasının kadınların etkin bir şekilde denetlenmesinin bir yolu olduğunu vurgulaması (aktaran Acar-Savran, 2004: 105), bu geliştirilen farkındalıkla birlikte özel/kamusal kavramlarının sınırlarının muğlaklaşmasına ve direnişin genişleyerek kamusal alandan dışarı taşmasına yardımcı olmuştur. Feminist hareketin bu manevrası, elde edilen veya edilecek kazanımların temelinde görülmelidir çünkü iktidar alanıyla kurulan ilişki de böylece dönmüştür. Kamusal alanda iktidar ilişkileri daha formal ve kurumsal yapıları ifade ederken feminist hareket iktidar kavramının kendisine ve bunun hayatın her alanına yansımalarına karşı bir stratejiye imkan sağlamıştır. Belki de bu noktada feministler, diğer toplumsal hareketlerin, özellikle de sol hareketlerin içinde edindikleri konumdan ayrı bir yer edinme ihtiyacı duymuşlardır.

### Sonuç Yerine

Siyasal strateji tartışmaları hem hukuk-eylem arasına sıkışmış feminist pratiğe yönelik teorik açılımlara kapı aralarken hem de Türkiye özelinde iktidar partisinin sürekli olarak yeniden ürettiği anti-feminist siyaset düzleminde karşı hegemonya mücadelesi veren demokrat çevreler içinde konumlanan feminist örgütlenmenin siyaset alanına ne yolla eklenilebileceğini tartışma imkanı

sunmaktadır. Diğer toplumsal hareketler ve aktörler üzerine düşünmek siyasal fırsat yapıları içinde geliştirilen işbirlikleri yoluyla feminist örgütlenmenin gücünü aldığı toplumsal uzlaşma zeminindeki açmazlara çözüm aramak için faydalı olabilir. Bu anlamda, iktidar alanını dönüştürmeye çalışan feminist örgütlenme, özellikle eylem ve seçim stratejilerini birlikte düşündüğümüzde, “politik yokluk” düzleminden çıkararak daha bütünlüklü bir perspektifle hareket etmeye zorlanmaktadır. Diğer yandan, sol örgütlenmelerin seçim siyasetinin sınıf mücadelesi ile birleştirilmesi çabasına, feminist hareketi sonradan eklemlenmesi beklenen bir faktör olarak değil, bu tartışmaların tam ortasında siyasal stratejiyi yeniden düşünmeye iten bir “güç” olarak görmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de feminist mücadeleyi tarihsel arka planıyla birlikte düşünerek elde edilen kazanımları dönemsel etkileri yadsımadan örgütlenmenin failliği üzerinden ve kendi özgüllüğü içinde okuyarak literatüre katkı sunmaktadır. Türkiye’de otoriter iktidar alanının sistematik olarak dışladığı feminist talepler, bu otoriterleşme sürecinde sokakta eyleme dayanan toplumsal gücünü korurken aynı zamanda belli tepkilerle de karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Aynı zamanda, İstanbul Sözleşmesi’nin feshedilmesi örneği üzerinden feminist örgütlenmenin kazanımları beraberinde getiren özelliklerinin bir anlamda hareketin zayıf yönlerini de oluşturduğunun altını çizmektedir. Bu paradigmanın temel olarak feminist hareketin iktidar alanına etki etme kapasitesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tarrow’un kavramsallaştırması bu noktada açıklayıcı olmuştur. Buna göre, Türkiye’de feminist hareketin kitleselleşmesi, insanların bireysel şikayetlerinin genel çatışma eksenlerine bağlı olduğunu fark ettikleri noktada toplumsal çatışmanın görünürlüğünün artması ile mümkün olmuştur. Diğer yandan, hareketin tepkisel olma özelliği kurumsallaşmış siyaset içinde işbirliklerini de kullanarak iktidar alanına etki etmek için politikleşmiş feminist aktörler tarafından kullanılacak fırsat yapılarının oluşturulamaması feminist taleplerin karşılanmadığı bir güncel siyasal durumu karşımıza getirmektedir. Siyasal alandaki bu çıkmazın mücadeleyi hak arama ve hukuki mücadele zeminine sıkıştırması, aslında kökeni yine feminist teoriye dayanacak şekilde, feminist hareketin hukuk içerisinde bir özgürleştirme/yasaklama ikiliğine sıkışmışlığını tartışmanın zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Buradan hareketle makalede, demokratikleşmeyi kapsayıcı bir ideal olarak görmenin sol örgütlenme ve feminist hareketlerin birlikteliğini zorunlu kıldığını göstererek siyasal strateji tartışmalarının feminist hareketi içermesinin gerekliliği ortaya konmuştur.

## DİPNOTLAR

1 Makalenin yazım aşamasında yapıcı eleştiri ve yorumları için Cihan Özpınar ve Cemil Yıldızcan'a teşekkür ederim.

## KAYNAKÇA

Acar-Savran, Gülnur (2004), *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, (İstanbul: Kanat Yayınları, 1. Baskı).

Acar-Savran, Gülnur (2005), "80'li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası (Sorunlar ve Sorular)" içinde Çakır, Devrim (ed.) *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* (İstanbul: Amargi Yayıncılık), 81-100.

Amnesty International, "İstanbul Sözleşmesi yaşatır. İşte nedenleri!", 10.05.2021, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/istanbul-sozlesmesi-yasatir-iste-nedenleri>

Amnesty International, "Let's Talk About Yes!", 01.10.2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2018/11/rape-in-europe/>

Arat, Yeşim (2021) "Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women's Rights in Turkey", *Politics & Gender*, 1-31, <https://doi.org/10.1017/S1743923X21000192>

Birgün, "120 kadın örgütünden İstanbul Sözleşmesi mitingine çağrı: Haykırmaya devam ediyoruz, İstanbul Sözleşmesi'nden Vazgeçmiyoruz!", 14.06.2021, <https://www.birgun.net/haber/120-kadin-orgutunden-istanbul-sozlesmesi-mitingine-cagri-haykirmaya-devam-ediyoruz-istanbul-sozlesmesi-nden-vazgecmiyoruz-348323>

Brenner, Johanna (2000) *Women and the Politics of Class* (New York: Monthly Review Press, 1. Baskı).

Carnoy, Martin (1984) *The State and Political Theory* (Princeton: Princeton University Press, 1. Baskı).

Chappell, Louise (2000) "Interacting with the state: Feminist strategies and political opportunities" *International Feminist Journal of Politics* (Cilt:2, Sayı:2) 244-275, DOI: 10.1080/14616740050137456

Chibber, Vivek, “Nothing Ventured, Nothing Gained”, 23.02.2018, <https://jacobinmag.com/2018/02/vivek-chibber-reform-revolution-socialist-strategy/>  
Chibber, Vivek, “Our Road to Power”, 05.12.2017, <https://www.jacobinmag.com/2017/12/our-road-to-power>

Collin, Françoise/Kaufer, Irène (2015), *Feminist Güzergah* (Ankara: Dipnot Yayınları) (Çev.Gülnur Acar Savran)

Council of Europe, Chart of signatures and ratifications of Treaty 210, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=210>

Council of Europe, Convention on preventing and combating violence against women and

Della Porta, Donatella (2013) “Political opportunity/political opportunity structure” içinde Snow, David A./Della Porta, Donatella/ Klandermans, Bert/McAdam, Doug (eds.) *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, Blackwell Publishing. DOI: 10.1002/9781405198431.wbespm15 domestic violence, 12.04.2011, <https://rm.coe.int/168046031c>

Dildar, Yasemin (2022) “Toplumsal Yeniden Üretim Feminizmi: Birleşik Teori Yaklaşımının Olanakları ve Sınırlılıkları”, *Praksis* (57) 35-56.

Doyle, Jessica L. (2018) “Government co-option of civil society: exploring the AKP’s role within Turkish women’s CSOs” *Democratization* (Cilt:25, Sayı.3), 445-463, DOI: 10.1080/13510347.2017.1373096

DW, “AKP, anayasa değişikliği teklifini TBMM’ye sundu”, 09.12.2022, <https://www.dw.com/tr/akp-anayasa-degisikligi-teklifini-tbmm-ye-sundu/a-64046270>

DW, “Erdoğan’dan Kılıçdaroğlu’nun başörtüsü çıkışına yanıt”, 05.10.2022, <https://www.dw.com/tr/erdogandan-chpye-basortusu-yaniti-anayasayi-degistirelim/a-63341708>

DW, “İstanbul Sözleşmesi kararına tepkiler”, 20.03.2021, <https://www.dw.com/tr/istanbul-sozlesmesinden-cekilme-kararina-tepkiler/a-56937068>

DW, “İstanbul Sözleşmesi’nden vazgeçmiyoruz”, 27.03.2021, <https://www.dw.com/tr/istanbul-sozlesmesinden-vazgecmiyoruz/a-57026024>

DW, “Kadın ve LGBTİ örgütlerinden Anayasa teklifi çağrısı”, 04.01.2023, <https://www.dw.com/tr/kadın-ve-lgbti-örgütlerinden-anayasa-teklifi-çağrısı/a-64276383>

Eslen-Ziya, Hande/Kazanoğlu, Nazlı (2022) “De-democratization under the New Turkey? Challenges for women’s organizations”, *Mediterranean Politics* (Cilt:27,Sayı.1) 101-122, DOI: 10.1080/13629395.2020.1765524

Gazioğlu, Elif (2011) “Mobilizing for women’s organizations: getting into activism” *Fe Dergi* (Sayı.1) 72-82.

Gülel, Devran (2021) “Feminist movement and law-making in Turkey: a critical appraisal from 1998 to 2018”, *Women’s History Review*, (Cilt:30, Sayı.1) 2-27, DOI: 10.1080/09612025.2019.1695357

Güneş, Ayşe/Ezikoğlu, Çağlar (2022) “Legal and Political Challenges of Gender Equality and Crimes Against Women in Turkey: The Question of Istanbul Convention”, *Women & Criminal Justice*, DOI: 10.1080/08974454.2022.2040695

McAdam, Doug/Tarrow, Sidney/Tilly, Charles (2001) *Dynamics of Contention* (Cambridge: Cambridge University Press) doi:10.1017/CBO9780511805431

Meclis Haberleri, “Başörtüsüne Yönelik Anayasa Değişikliği Teklifi TBMM’de”, 09.12.2022, <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=a5bff081-7940-488c-9085-0184f76228ab>

Müftüler-Baç, Meltem (2005) “Turkey’s Political Reforms: The Impact of the European Union”, *Southeast European Politics and Societies* (Cilt:10, Sayı.1) 16–30.

Negron-Gonzales, Melinda (2016) “The feminist movement during the AKP era in Turkey: challenges and opportunities” *Middle Eastern Studies* (Cilt:52, Sayı.2) 198-214, DOI: 10.1080/00263206.2015.1125339

Ovadia, Stella (2005) “Feminist Hareketin İlk Günleri (Örgütlenme Zorlukları, Özgün Örgütlenme Deneyimleri)” içinde Çakır, Devrim (ed.) *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri* (İstanbul: Amargi Yayıncılık), 59-80.

Öniş, Ziya/ Yılmaz, Şuhnaz (2009) “Between Europeanisation and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during AKP Era”, *Turkish Studies* (Cilt:10, Sayı.1) 7–24.

Özdemir, Esen “Şirin Tekeli ile Söyleşi: Karı Kuvvetlerinden Feminist Harekete”, 30.06.2016, <https://www.5harfililer.com/sirin-tekeli-ile-soylesi-kari-kuvvetlerinden-feminist-harekete/>

Post, Charlie, “What Strategy for the US Left?”, 23.02.2018, <https://jacobinmag.com/2018/02/socialist-organization-strategy-electoral-politics>  
Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 3718, Sayı: 31429, 20.03.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf>

Resmi Gazete, Milletlerarası Sözleşme, Karar Sayısı: 2012/2816, Sayı: 28227 (Mükerrer), 08.03.2012, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm>

146

Resmi Gazete, Milletlerarası Sözleşme, Karar Sayısı: 85/9722, Sayı: 18898, 14.10.1985, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf>

Tarrow, Sidney (1989) *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy 1965-1975*, (Oxford: Clarendon Press, 1. Baskı)

Tarrow, Sidney (2011 [1996]) *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, (New York: Cambridge University Press, 3. Baskı)

Tekeli, Şirin (2006) “The Turkish Women’s Movement: A Brief History of Success”

Tocci, Nathalie (2009) “Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?”, *South European Society and Politics* (Cilt:10, Sayı. 1) 73–83.

Uz, Sinem/Özpinar, Cihan (2020), “Kesişimsellik ve Tarihsel Materyalizm: Farklı Tâbiyet Formlarının Bütünlüğü Sorunu”, *Praksis* (52) 69-90.

Uzgören, Elif (2021) “Internationalism and Europeanisation in the Struggle Over Gender Equality: Women’s Rights/Feminist Movement in Turkey” içinde Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime/Cin, F.Melis (eds.) (2021) *Feminist Framing of Europeanisation: Gender Equality Policies in Turkey and the EU*

(Palgrave Macmillan) 109-130.

Vogel, Lise (2013 [1983]). *Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*. (Leiden/Boston: BRILL).

Wood, E. Meiksins (2008 [1995]), “Demos’a Karşı “Biz Halk Olarak”:  
Antikten Moderne Yurttaşlık Anlayışı” içinde Wood, Ellen Meiksins (2008 [1995]), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, (Ankara:Yordam Yayınları) (çev. Şahin Artan), 238-275.